

"INNOVATIVE ACHIEVEMENTS IN SCIENCE 2025"

HARBIY XIZMATDA ROTATSIYA: MOSLASHUV TO'SIQLARI, PSIXOLOGIK XAVFLAR VA PREVENTIV STRATEGIYALAR

Ikmatullayev G'ayrat Zokirovich

O'zbekiston Respublikasi Jamoat xavfsizligi universiteti dotsenti pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Annotatsiya: *Zamonaviy harbiy tashkilotlarda kadrlar rotasiyasi shaxsiy tarkibdan yuqori darajadagi moslashuvchanlikni talab qiladigan murakkab psixologik va boshqaruv jarayonini ifodalaydi. Tez tez ko'chirishlar boshqaruv tuzilmalari almashuvi va yangi ijtimoiy muhitlarga moslashish stressni oshiradi odatiy koping andozalarini buzadi va kasbiy samaradorlikka ta'sir qiladi. Shuning uchun rotasion moslashuvni kuchaytiradigan sotsial psixologik va psixotexnologik omillarni aniqlash va rekonsfiguratsiya qilish zamonaviy harbiy psixologiyaning asosiy yo'nalishiga aylandi.*

Kalit so'zlar: *harbiy rotatsiya, moslashuv to'siqlari, psixologik xavflar, preventiv strategiyalar, reintegratsiya, xorijiy tadqiqotlar, ruhiy salomatlik*

Rotasion adaptatsiya harbiy xizmat kontekstida shaxsiy va ijtimoiy o'zgarishlarga psixologik moslashish jarayoni bo'lib, u harbiy rotatsiya tsikllari (jangovar zonaga yuborish va qaytarish) bilan bog'liq. Bu mohiyat neyrobiologik, kognitiv va ijtimoiy mexanizmlarni o'z ichiga oladi, shu jumladan stressga javob berish, emotsional regulyatsiya va identifikatsiya qayta qurilishi.

Zamonaviy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, rotasion adaptatsiya dinamik jarayon bo'lib, u harbiy xizmatning yuqori stressli sharoitlarida (masalan, jangovar operatsiyalarda) yuzaga keladi va shaxsiy rezilientlik darajasiga bog'liq. Bu jarayon harbiy xizmatchilarning ruhiy salomatligini saqlashda muhim, chunki moslashmaslik PTSD, depressiya va ijtimoiy izolyatsiyaga olib kelishi mumkin.

Harbiy rotatsiya – bu harbiy bo'linmalarni jangovar yoki operatsion zonaga muntazam ravishda almashinuv jarayoni bo'lib, u charchoq va psixologik yuklamani kamaytirishga qaratilgan.

Masalan, Ukraina Milliy Gvardiyasi (NGU) tadqiqotida rotatsiya jangovar zonaga (ATO) 2-3 haftalik bosqichlarda o'tkaziladi, bu esa adaptatsiya resurslarini faollashtiradi. AQSh va Buyuk Britaniya tadqiqotlarida rotatsiya tsikli (pre-deployment, deployment, post-deployment) harbiy xizmatchilarning ruhiy salomatligiga ta'sir qiladi, shu jumladan oilaviy aloqalarni buzilishi va reintegratsiya qiyinchiliklari.

Rotatsiya tushunchasi harbiy xizmatning asosiy elementi bo'lib, u xizmatchilarning jismoniy va psixologik chidamliligini saqlashga yordam beradi, ammo uzoq muddatli ta'sirlari salbiy bo'lishi mumkin, masalan, ko'p rotatsiyalar PTSD xavfini oshiradi. Rotatsiya jarayoni harbiy xizmatning VUCA (volatile, uncertain, complex, ambiguous) muhitida sodir bo'ladi, bu esa adaptatsiya mexanizmlarini talab qiladi.

"INNOVATIVE ACHIEVEMENTS IN SCIENCE 2025"

Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, rotatsiya vaqtida xizmatchilar oilaviy va ijtimoiy aloqalarni yo'qotishi mumkin, bu esa reintegratsiya bosqichida qiyinchiliklarni keltirib chiqaradi. Masalan, Avstraliya Harbiy Kuchlari (ADF) tadqiqotida rotatsiya keyin xizmatchilarning 46% ruhiy kasallik belgilarini ko'rsatgan. Rotatsion adaptatsiya psixologik jihatdan shaxsiy moslashish jarayoni bo'lib, u to'rt bosqichdan iborat: destabilizatsiya (dastlabki stress), shakllanish (moslashish strategiyalari), yakunlash (stabilizatsiya) va barqaror adaptatsiya.

Bu talqin neyrobiologik asoslarga tayanadi, masalan, ARMOR tadqiqotida EEG va MRI orqali o'zini regulatsiya qilish (attentional control, inhibitory control) mexanizmlari o'rganilgan. Psixologik mohiyat emotsional va kognitiv jarayonlarni o'z ichiga oladi, shu jumladan qo'rquv konditsiyasi va emotsional bias

Harbiy xizmatning muhim jihatlaridan biri bo'lgan rotatsiya jarayoni xizmatchilarning jangovar zonaga muntazam ravishda yuborilishi va qaytarilishini nazarda tutadi. Bu tsikl charchoq va psixologik yuklamani kamaytirishga qaratilgan bo'lsa-da, u bir qator moslashuv to'siqlarini va psixologik xavflarni keltirib chiqaradi. Zamonaviy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, rotatsiya vaqtida xizmatchilar emotsional va kognitiv moslashish jarayonlaridan o'tadi, ammo bu jarayon har doim ham muvaffaqiyatli bo'lmaydi. Ushbu maqola rotatsiyaning psixologik mohiyatini, moslashuv to'siqlarini, xavflarni va preventiv strategiyalarni ilmiy asosda tahlil qiladi, xorijiy tadqiqotlarning qiyosiy sharhini taqdim etadi. Maqsad – harbiy xizmatda ruhiy salomatlikni saqlashga oid amaliy tavsiyalarni berish.

Harbiy rotatsiya – bu bo'linmalarni jangovar yoki operatsion zonaga muntazam almashinuv jarayoni bo'lib, u xizmatchilarning jismoniy va psixologik chidamliligini saqlashga xizmat qiladi. Masalan, Ukraina Milliy Gvardiyasi (NGU) tadqiqotlarida rotatsiya 2-3 haftalik bosqichlarda o'tkaziladi, bu esa adaptatsiya resurslarini faollashtiradi. AQSh va Buyuk Britaniya tadqiqotlarida rotatsiya tsikli (pre-deployment, deployment, post-deployment) xizmatchilarning ruhiy salomatligiga ta'sir qiladi, jumladan, oilaviy aloqalarni buzilishi va reintegratsiya qiyinchiliklari. Rotatsiya jarayoni harbiy xizmatning VUCA (volatile, uncertain, complex, ambiguous) muhitida sodir bo'ladi, bu esa adaptatsiya mexanizmlarini talab qiladi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, rotatsiya vaqtida xizmatchilar oilaviy va ijtimoiy aloqalarni yo'qotishi mumkin, bu esa reintegratsiya bosqichida qiyinchiliklarni keltirib chiqaradi. Masalan, Avstraliya Harbiy Kuchlari tadqiqotida rotatsiya keyin xizmatchilarning 46% ruhiy kasallik belgilarini ko'rsatgan. Rotatsion adaptatsiya psixologik jihatdan shaxsiy moslashish jarayoni bo'lib, u to'rt bosqichdan iborat:

- destabilizatsiya (dastlabki stress);
- shakllanish (moslashish strategiyalari);
- yakunlash (stabilizatsiya);
- barqaror adaptatsiya.

Bu talqin neyrobiologik asoslarga tayanadi, masalan, EEG va MRI orqali o'zini regulatsiya qilish mexanizmlari o'rganilgan. Psixologik mohiyat emotsional va kognitiv jarayonlarni o'z ichiga oladi, shu jumladan qo'rquv konditsiyasi va emotsional bias.

"INNOVATIVE ACHIEVEMENTS IN SCIENCE 2025"

Moslashuv to'siqlari xizmatchilarning rotatsiya jarayonida yuzaga keladigan psixologik va ijtimoiy qiyinchiliklari bo'lib, ular identifikatsiya yo'qotishi, ijtimoiy izolyatsiya va emotsional regulatsiya muammolarini o'z ichiga oladi. Masalan, Ukraina NGU tadqiqotida rotatsiya vaqtida 14% xizmatchilar yuqori moslashmaslikni namoyon qilgan, bu esa nevro-psixik buzilishlar va uyqu muammolariga olib kelgan. AQSh tadqiqotlarida rotatsiya keyin xizmatchilar oilaviy aloqalarni yo'qotishi va reintegratsiya qiyinchiliklarini boshdan kechirishi ko'rsatilgan.

To'siqlar orasida stigma va madaniy farqlar muhim o'rin tutadi. Masalan, harbiy madaniyatda "kuchli bo'lish" tamoyili psixologik yordam so'rashni cheklaydi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, past rezilientlik darajasi PTSD va depressiyaga olib kelishi mumkin. Avstraliya tadqiqotida rotatsiya keyin xizmatchilarning 46% ruhiy kasallik belgilarini ko'rsatgan, bu esa ijtimoiy izolyatsiya va identifikatsiya inqiroziga bog'liq.

REFERENCES:

1. Ульянина О.А. Психологические подходы к реализации компетентностной модели подготовки специалистов в образовательных организациях высшего профессионального образования МВД России: монография. Омск, 2017. 218 с.
2. Шаповал В.А., Кобозев И.Ю., Золотенко В.А. Психологическая работа с личным составом органов внутренних дел. Организация психологической службы в органах внутренних дел. СПб.: Изд-во СПб ун-та МВД России, 2016. 240 с.
3. Ikmatullayev G'.Z. Harbiy xizmatchilar professional adaptatsiyasining o'ziga xos jihatlari. Jamoat xavfsizligini ta'minlashda harbiy xizmatchilarning psixologik o'zini-o'zi boshqarish muammolari: nazariya va amaliyot/ Respublika ilmiy-amaliy konferensiya. – Toshkent, 2025. – B. 11-14.
4. Ikmatullayev G'.Z. Ijtimoiy muhit harbiy xizmatchilarning xizmat faoliyatiga psixologik moslashuvchanligida dinamik omili sifatida. Jamoat xavfsizligi ilmiy-amaliy jurnali. ISSN 2049-3630– Toshkent, 2025. №1 – B. 86-90.
5. Ладанов И.Д. Психология управления рыночными структурами: преобразующее лидерство / И.Д. Ладанов. - М.: УЦ «Перспектива», 1997. - 288 с.
6. Пряжников Н.С. Профессиональное и личностное самоопределение / Н.С. Пряжников. - М.: Изд-во «Институт практической психологии»; Воронеж: НПО «МОДЭК», 1996. - 256 с.